

KONSTRUKTÍV ALTERNATÍVÁK A GENDER MAINSTREAMINGGEL SZEMBEN

KONSTANTIN MASCHER

*A végső, felelős kérdés nem az,
hogy milyen módon vonom ki magam hősiesen az ügyből,
hanem, hogy hogyan éljen tovább a jövő generáció.*
Dietrich Bonhoeffer, 1942

„Vezérelv a gender-szempontra!” — ez a jelszó hallható kulturális értékalkotásunk minden szintjén. A gender-szakértők követelik, hogy már az iskolai nevelés során elejét kell venni a „kétnemű mátrix” megszilárdulásának. A mátrix alatt azt a feltevést értik, hogy a gyermek vagy fiú, vagy lány, aki később természetesen férfi, illetve nő lesz. A gender-perspektíva és az irányzatot követő pedagógia értelmében ez a feltevés elhibázott, mivel a „fiú” és a „lány” kategória pusztán konstrukció. A gyermekeket arra kell rávezetni, hogy átlásanak a konstrukción, és ne essenek áldozatul a klisészerű szerepmintáknak és a beszűkítő identitási normáknak.

Azokat, akik iskolában, óvodában vagy szociális területen gyermekekkel vagy fiatalokkal dolgoznak, egyre fokozódó mértékben ösztönzik arra, hogy a munkájukat a gender mainstreaming szellemében végezzék. Az viszont nyilvánvalóan kevesek előtt ismert, hogy mik a genderszakértők célkitűzései a pedagógia és a nevelés területén.

Milyen identitásfelfogás képezi a gender alapú nevelés alapját? És mit kell figyelembe venni a nemi alapú pedagógiának, ha helyesen akarja kezelni a lányokat és a fiúkat identitásfejlődésük során? Ennek a két kérdésnek szeretnénk a következő fejezetekben utánajárni.

1. A GENDER (MAINSTREAMING) AZ ISKOLÁBAN ÉS A NEVELÉSBEN

Aki a gender-elméletek abszurd és elrugaszkodott téziseire utalva kérdőre vonja a gender mainstreamingnek a pedagógiára vonatkozó elképzelését, nemritkán zavarba ejtő visszajelzéseket kap: hiszen jó dolog a gender mainstreaming, mert figyelembe veszi a fiúk és a lányok érdekeit, és éppen a nemeknek megfelelően működik! Valóban, az oktatás terén a gender mainstreaminget gyakran akár „nemi alapú pedagógia” néven is emlegetik, ami figyelembe veszi a fiúk és a lányok eltérő adottságait és fejlődését, sőt — ha az helyesnek látszik — a tanulókat nemek szerint akár szét is választja az oktatás és az iskolai tevékenységek alatt. Ez a megkülönböztetés viszont a gyakorlatban előforduló „félreértés” eredménye, nem a genderelméletek értelmében történik; hacsak nem a genderre jellemző magatartásmódok és annak tulajdonított dolgok felismerhetővé tételét és relativizálását szolgálja.

A fogalomzavar további oka az a tény, hogy az illetékes intézmények és minisztériumok adott esetben a gender mainstreaminget eltérően értelmezik.

A GENDER ÉRTELMEZÉSE

A gender mainstreaming politikai követelése azon a jogos szándékon alapszik, hogy kultúránkban kiköveteljük a férfi és a nő egyenértékűségének elismerését. Kérdés viszont, hogy milyen ideológiai háttérből kiindulva történjék ez. Kérdés, hogy például Nemetországban mi a gender hivatalos és meghatározó értelmezése. Itt lép színre a Genderkompetencia Központ mint fontos irányadó intézmény.⁵³ A Központ szerint a gender

mainstreaming nélkülözhetetlen része a gyermekek és az ifjúság intézményes képzésének, mivel: „az embereket a családi szocializáció során még mindig viszonylag hagyományosan, 'fiúkká' és 'lányokká' alakítják — ezáltal jön létre a 'gender'... A gender mainstreaming arra irányul, hogy megbontsa a hierarchikus és sztereotíp nemi szerepeket.”⁵⁴

Első látásra és a felszínen egyetérthetünk ezzel. De miről van szó valójában?

A német Dissens e.V.-nek a „Nemi konstrukció a kétneműség kultúrájában” témájához készített oktatási célú dolgozata, amelyet a szövetségi állam és az EU is támogat anyagilag, a következő álláspontra jut:

„Arról van szó, hogy el kell kerülni annak a mindennapi világi és tudományos bio-psycho-szociológiának az elméleti ratifikálását, amely azt állítja, hogy koherencia létezik az anatómia, a szocializáció és a személyiség (vagy sexus, nem és identitás) között...”⁵⁵ Kissé egyszerűbben fogalmaz a szerző egy másik helyen: „A férfias viselkedés és a férfi identitás nincs biológiai férfitesthez kötve, ugyanez vonatkozik a nőies viselkedésre és a női identitásra.”⁵⁶

Ez a megfogalmazás teljesen egybeesik a gender-elméletek ködösítő hangnemével. Nem derül ki világosan, hogy a férfias viselkedés nincs a biológiai férfitesthez kötve, vagy nem kell, illetve nem szükségszerű, hogy ahhoz legyen kötve. Az sem derül ki, hogy milyen következménye van ennek az állításnak a pedagógiára nézve. A szerző a tételét a Családügyi Minisztérium (BMFSFJ) által kiadott Új utak a fiúk előtt című brosúrában még óvatosabban fogalmazza meg: „A nem szerinti testnek, az identitásnak és a személyiségnek nem kell szükségszerűen egybeesnie.”⁵⁷ De hogyan valósul meg a „gender alapú pedagógia”? Hogyan lehet a „hierarchikus és sztereotíp” elképzeléseket megbontani?

AZ ELBIZONYTALANÍTÁS PEDAGÓGIÁJA

Erre a gyökeres kérdésre állítólag a gender-elméletek hivatottak választ adni. Maguk a gender kutató tudósok elméletüket „az elbizonytalanítás tudományának”⁵⁸ nevezik. A nevelésben az a felfogást kell elbizonytalanítani, hogy az ember két létező nem közül egyértelműen és maradandóan az egyikhez tartozik. Jogos tehát a „gender-alapú pedagógiát” az elbizonytalanítás pedagógiájának nevezni, hiszen feltett célja „megkérdőjelezni a rendszerkategóriákat, és megfosztani azokat magától értetődő mivoltuktól.”⁵⁹

Hogyan érendő ez el?

- A kétneműség megkérdőjelezésével;
- a többneműség tematizálásával (homo-, biés transzszexualitás);
- a nemek természetességének megkérdőjelezésével;
- a transzszexualitás nyomán a nemek változtathatóságának ábrázolása révén.

Ezek tehát a „nemek” dekonstruálásának, azaz szétbontásának módszerei.

A „SZTEREOTÍPIÁK” ELLENI HARC

Az eljárás egyik kifinomultabb változata az ún. „sztereotípiák” elleni harc. Számos kiadványban követelik az aktív harcot az ellen, hogy egyes jellemzőket mindig az egyik nemnek tulajdonítsanak. Ami a férfit vagy a nőt „jellegzetes módon” jellemzi, azt az oktató vezetésével szándékosan nem jellemző példákra keresztül vitatni és dekonstruálni kell. Az eljárás neve „undoing gender” (a nemek érvénytelenítése). Ahelyett, hogy „női” és „férfi”,

illetve „nemi jellegű” magatartásformákról beszélünk, irányított elfelejtéssel „(adagolva) meg kell zavarni a nemek rendjét.”⁶⁰ Végső soron ez a jellegzetes apa-, illetve anyaszerep tagadását is jelenti. Nem kell tehát meglepődni azon, hogy a brit kormány a „mama” és a „papa” szavakat politikailag helytelennek nyilvánította, és ehelyett azt ajánlja, hogy az iskolákban már csak „szülőkről” beszéljenek.⁶¹

2. A TELJESSÉGET INTEGRÁLÓ PEDAGÓGIA

A fiatalok számára manapság nagy kihívás, hogy — a nemiség területén is — önálló és egyéni formában találják meg az identitásukat. A hagyományoktól megfosztott, kötelező iránymutatás (hagyományos értékek és életmódok) nélküli társadalom megköveteli tőlük, hogy egyedi módon alakítsák ki az identitásukat (patchwork-identitás). Ezen tényleges „rend nélkülség” közepette próbálnak tájékozódni, és keresik a rendet saját életükben.

Arra a kérdésre, hogy a kihívásnak megfelelő pedagógiai eszköz-e a gender mainstreaming, Wolfgang Tischner, a pedagógia és szociálpedagógia professzora a következőket írja: „A nevelésben és oktatáspolitikában nem az egyenlő bánásmód elképzelése tekinthető alkalmas vezérfonálnak, sem pedig a gender mainstreaming stratégiája, hanem a nemek közötti igazságosság elve.”⁶² Egy ilyen pedagógia tudomásul veszi a nemeket és a különbségeket, azokat konstruktívan értelmezi, értékeli és integrálja.

Az embert egységes egésznek tekinti, a testet („sex”) és a nemi identitást („gender”) összetartozóként értelmezi, nem pedig egymástól elválasztható és tetszés szerint alakítható részként.

ÉRZÉKENYSÉG

Ha a pedagógia valóban figyelembe akarja venni a nemeknek megjáró jogokat, újra fejlesztenie kell a különbségek iránti érzékenységet. Itt nem szerepkiosztásról vagy merev normákról van szó, hanem arról, hogy megértsük és okosan alkalmazzuk a tudományok számos ágazatában szerzett ismereteket és a pedagógiai tapasztalatokat, amelyek dokumentálják a lányok és a fiúk eltérő fizikai, lelki és szocializációs fejlődését és szükségleteit. A személy egészésként való szemlélése számotartja a biológiai feltételeket is.

ÉRTELMEZÉS

A gender-perspektívában és a gender mainstreaming politikai-világnézeti összefüggésében a férfi és nő megkülönböztetése egyértelműen és szinte kizárólag negatív értékelést kap. A nemek közti minden különbségben eleve olyan igazságtalan viszonyt feltételez, amely „kényszerű heteroszexualitáshoz” és a nő elnyomásához vezet. Ez az alapelv teljesen alkalmatlan nevelési eszköz, mert aligha könnyíti a gyermekek és fiatalok számára a nemiség körül forgó témák megközelítését. A kamaszok, akik drámai fizikai fejlődésen mennek keresztül, és gyakran úgy érzik, hogy ki vannak szolgáltatva nemiségük váratlan, idegenszerű megnyilvánulásának, igenis vágnak a testiség olyan pozitív és integráló értelmezésére, amely hiteles kulturális, történelmi és — ha lehet — vallás által is elfogadott látásmódon alapszik. Ebbe beletartozik a kibontakozó termékenység is. Az érett nemi identitás nem az elkerülési stratégia („el kell kerülni a sztereotípiákat”) révén jön létre, hanem a lány és fiú lét pozitív értelemmel való feltöltése révén.

A fiatalok számára újra megfoghatóvá és elfogadhatóvá kell tenni a két nemiség ésszerűségét

és szükségességét. A nemek létezésének van „értelme”; először is nem minden baj okozója, hanem annak az izgalmas polaritásnak a feltétele, amely a férfit és a nőt arra ösztönzi, hogy egymáshoz közeledve, egymást megismerje, képes legyen gyermekeket nemzeni, és azokat felnevelni. Szükségünk van a férfi és a nő közötti különbségre mind a társadalomban, mind a kultúrában, mint ahogy minden gyermeknek szüksége van az érettség sikeres eléréséhez az anya és az apa eltérő tulajdonságaira. A zsidó-keresztény emberkép az ember teljességéből indul ki, amely megkívánja, hogy a férfi és a nő különbözőségét értékek tekintsük. Egyenesen a nemek egymásra utaltságát hangsúlyozza. A férfi és a nő kölcsönösen meghatározza egymást, mivel az egyik létezése ráutal a másik létezésére. Ez az emberkép nem korlátozza a különbségek okságát a szaporodásra, hanem egy ezen túlmutató transzcendens és értelmet adó keretet kínál.

MEGBECSÜLÉS

Az az állítás, hogy a férfiak és a nők „egyenlőek”, tényszerűen hibás. Az embereket és mindenekelőtt a fiatalokat nem kezeli helyesen az olyan pedagógia, amely „egyenlőséget” követel. Az „egyenlőségre” irányuló kívánság mögött a nemek „egyenértékűségének” elismerése utáni vágy húzódik meg. A különbözőségnek ezt a megbecsülését gyakorolni kell. A másik nem megbecsülése csak a saját nemünkhöz tartozás megbecsülésével és nemi identitásunk megszilárdításával kezdődhet. A saját magukat kevésbé értékelő emberek hajlamosak arra, hogy más embereket leértékeljenek, míg a szilárd identitású emberek elviselik és megbecsülik az „egészen mást”.

Ezenfelül fontos az olyan kulturális közeg, amely elismeri a nemeknek a házasság, a család és a társadalom stabilizálása terén végzett teljesítményeit. Pillanatnyilag mindenekelőtt a fizetett munka számít egyedül valódi és értelmes teljesítménynek, ezzel szemben az anyaság és apaság „árnyék teljesítmény”, amely a kereső tevékenységnél kisebb értékű.

3. A KONSTRUKTÍV VÁLASZ A TELJES INTEGRÁCIÓ

A serdülőkor, és kifejezetten a pubertás, meghatározó lépést jelent egy ember személyiségfejlődésében. Az identitás stabilizálása az emberi élet minden tartományának, a test (testiség), az identitás, az érzelmek, a kapcsolatok, az értelem, a kultúra és a vallás teljes körű integrációját igényli. Csak ezen elemek konstruktív, összefüggésben történő értelmezése ad értelmes és alkotó nyomatékot az identitás fejlődésének.

TEST

A nemi identitás kiindulópontja mindig az a test volt és marad, amely a férfi és a nő külső megjelenését meghatározza. A pubertással a testtel való, a gyermekkorban magától értetődő és ártatlan bánásmód válságba kerül, mivel az radikális változáson megy át. A külső megjelenés megváltozik, a test növekedése felgyorsul, és egyre inkább egy felnőtt nő, illetve férfi alakjára kezd hasonlítani. A felgyorsult növekedésen kívül továbbfejlődnek az elsődleges és másodlagos nemi jellegzetes is. A szervezetben keletkező hormonok kifejűtik hatásukat, ezek között között hozzájárulnak ahhoz, hogy a fiúk átéljék első magömlésüket, a lányok pedig első menstruációjukat.

A gyermekből felnőtté válás átmeneti szakaszában a fiatalnak nehezebbé esik a testi változások elfogadása. Ebben segíthet a konstruktív pedagógia azzal, hogy átélhetővé teszi a fejlődés egymást követő szakaszait és a testi folyamatokat a fiatalok számára. Egy pozitív és fontos

lépcsőfok a fejlődésben, amelyet a szokásos szexuális felvilágosítás során sajnos gyakran elhanyagolnak, a saját termékenységnek mint az emberi lét fontos dimenziójának a felismerése. Ennek ismerete észrevehetően tartósabb hatással van a szexualitás terén a felelősségtudatra és cselekvésre, mint a terhéesség elleni védekezés egyszerű ismertetése, vagy éppen a moralizálás.

IDENTITÁS

Ahogy a testi változással kapcsolatban a Mi történik velem? kérdés merül fel, úgy az identitásfejlődésben a Ki vagyok én? kérdés kerül előtérbe. Legkéseőbb a testi éréskor a férfi, illetve a női mivolta vonatkozó kérdés lép az előtérbe. Egyrészlől a fiatalok most már kikerülhetetlenül mint férfi vagy nő szembesülnek a nemi történésekkel. Másrészlől átélük azt, hogy megváltozott külsejük folytán mint szexuális kisugárással rendelkező embereket észlelik őket és viszonyulnak hozzájuk. Egyre gyakrabban hasonlítják össze magukat az azonos korúakkal és azonos nemű mintaképekkel, és kipróbálják, hogyan hatnak a másik nemre.

Az érett identitás kialakításához szükség van a női, illetve férfi mivolttal való szembesülésre. Ennek során segít, ha a fiatal embernek a férfi, illetve női mivoltunk feletti örömlünk kifejezzük, és segítünk neki, hogy ez megerősödjék benne. Ehhez kézzel fogható és megkérdézhető példaképekre van szükségük az azonos és a másik nemből.

ÉRZELMEK ÉS KAPCSOLATOK

Az érett férfi vagy női személyiséghez hozzátartozik az a képesség, hogy saját érzelmeiket megfelelően kifejezésre tudják juttatni. A kívánalmakat közvetítő képek bombatámadása a tömegmédián keresztül gyakran elfedi az élet lényege és a saját vágy iránti érzéket. További lépcsőfokot jelent az identitás kibontakozásában, hogy a fiatal különbséget tesz a belső világ és minden más között, ami kívülről rázúdul. És ehhez kapcsolódik annak a képességnek a megszerzése, hogy ezt az illető szavakba is tudja foglalni.

A fiatalok vágnak a tartós és stabil kapcsolatra, amely később házastársi közösségbe és családalapításba torkollhat. Ezt a vágyat erősíteni kell, és arra kell hatni, hogy a fiatalok képesek legyenek a korukhoz mérten érett kapcsolatok kialakítására — a saját és a másik nemhez tartozókkal egyaránt.

AZ ÉLET KULTÚRÁJA

A kiegyensúlyozott személyiség megfelelően tudja kezelni a kulturális befolyást. A fiataloknak útmutatásra van szükségük, hogy arányosan tudjanak bánni a környezetük negatív és pozitív elvárásaival. Nyomasztó elvárás például az, hogy „14 évesen már kell hogy legyen szexuális élményed.“ Ezért fontos a fiatal számára az a védett közeg, amelyben megfogalmazódhat a rajta lévő nyomás. Egy a személyiséget serkentő pedagógia megszabadítja a fiataleztől a nyomástól, és hitelesen azt közvetíti neki, hogy érdemes ezzel még várnia, és a személyisége más területeit fejlesztenie.

AZ ÉRTÉKRENDSZER ÉS AZ AKARAT KIALAKÍTÁSA

A pubertás alatt az agy egyes területei (homloklebeny) alapvető, forradalmi átalakuláson mennek keresztül. Ezek teszik lehetővé a fejlett elvont és sokdimenziós gondolkodást, például arról, hogy Mi lenne, ha?. A fiatalok korábban érvényes meggyőződéseiket, elképzeléseiket, a kulturális elvárásokat és értékeket kritikusán kétségbe vonják és felülvizsgálják. Fontolgtatják,

milyenek szeretnének lenni felnőttként, és mit tehetnek azért, hogy olyaná is váljanak. Az a pedagógia, amely a felnőtté érésben támogatni szeretné a serdülőket, arra serkenti őket, hogy férfiként és nőként saját maguk vegyék a kezükbe az életüket. Ehhez edzeni kell az elmét, rá kell mutatni a saját akaratban rejlő potenciálra, és meg kell tanulni irányítani azt. Így lesznek képesek a fiatalok, célzotlan dönteni, és saját magukért és másokért felelősséget vállalni.

Csak akkor válik egységesé és harmonikussá az identitás testi és szellemi vetülete, ha a személyiség minden síkján egyaránt történik a fejlődés. Fontos tehát az ilyen értelemben hatékony pedagógiai programok és didaktikai eszközök fejlesztése. Egy bevált gyakorlatias és inspiráló eszközt kínál például fiatalok számára a „TeenSTAR” szexuálpedagógiai program, amely időközben már a világ 40 országában működik.⁶³

ÖSSZEZÉS

A gender-elvek következetes megvalósítása szöges ellentétben van azzal, amire a fiataloknak identitásuk fejlesztéséhez szükségük van. Úgy tűnik, a gender mainstreaming éppen azt váltja ki, ami ellen harcolni szeretne. Ahol a stabilitást és a „sztereotípiákat” csupán elkerülni képesek (vagy hajlandóak), ott feltétlenül létrejön a férfi és a női mivolt értelmezési vákuuma. Féltő, hogy az ilyesféle negatív „nemi identitástan” éppen a stabilitás annál hevesebb keresését provokálja. A tapasztalat azt mutatja, hogy a keresők talajvesztett elbizonytalanodásukban sokkal kritikátlanabban kapnak azok után az üres, de jó fogású „mankók” után, amelyek a média által létrehozott és könnyen fogyasztható férfiaság vagy nőieség triviális és merev mintáit kínálják.

Olyan felelős emberekre és pedagógusokra van szükség, akik vállalják a kor kihívásait, és ideológiai szemellenző nélkül, megfontoltan kutatják, mi szolgálja valóban a lányok és a fiúk javát, mi felel meg jogosan formált igényeiknek. A zsidó-keresztény kultúra értékeire alapozott identitás erősítése hatékony védelem minden megideologizált értelmetlenséggel szemben. Ezzel a tájékozódási segítséggel Bonhoeffer szerint tartozunk a „jövő generációnak”.

53 A 2003-ban alapított kutatóintézetet a Szövetségi Családügyi, Időügyi, Nőügyi és Ifjúsági Minisztérium (BMFSFJ) finanszírozza.

54 <http://www.genderkompetenz.info/genderkompetenz/sachgebiete/familie/aspekte> (hozzáférés 2009. 02. 24-én)

55 Michael Cremers: Oktatási egységek a „Nemi konstrukció a kétneműség kultúrájában” témájáról, Dissens e. V., lásd: 4f. <http://www.genderloops.eu/files/411951d39d65f3af32da9f5697508c3.pdf> (Hozzáférés: 2009. 02. 04.).

56 U.o., lásd 4. old.

57 Szövetségi Családügyi, Időügyi, Nőügyi és Ifjúsági Minisztérium: Új utak a fiúk előtt! Nemi szempontú bepillantás az átmenetben élő fiúk helyzetébe. Iskola hivatás, 2007, 12. old.

58 vö. Nina Degele: Gender/Queer Studies, megjelölt helyen. 12. old.

59 Jutta Hartmann: Sokféle életmód transzdiszkurzív módon. A dekonstruktív perspektívák jelentősége a pedagógiában és a szociális munkában. Jutta Hartmann: (kiadó) A határok elmosása. Sokféle életmód a gender-, a szexuális és generációs vitában. Innsbruck, 2004, 18. old

60 http://www.gender.de/mainstreaming/GenderManifest01_2006.pdf, (Hozzáférés: 2009. 03. 05.), 4. old.

61 <http://www.lifesitenews.com/ldn/2008/jan/08013008.html> (Hozzáférés: 2009.02.24.).

62 Wolfgang Tischner: A fiúk hátrányos megkülönböztetése az oktatásban a gender mainstreaming jegyében. In: Ders. és Michael Matzner (kiadó): Handbuch Jungen-Pädagogik, Weinheim u. Basel, 2008, 343-363, S. 359.

63 Lásd: <http://www.teen-star.de> (Hozzáférés: 2009. 04. 16.)